

BERNARD SHAW'IN PYGMALION ADLI OYUNUNDA DİL, EĞİTİM VE TOPLUMSAL SINIF İLİŞKİSİ*

Sıla Şenlen**

Özet

Çağdaş İngiliz tiyatrosunun en ünlü örneklerinden biri olan Bernard Shaw'ın *Pygmalion* adlı eserinde 'gündelik dil' biçiminde yer alan 'sözel şiddet', dili yetkin biçimde kullanamayanlar üzerinde otorite kurmak için uygulanmaktadır. Oyunda, aşağı tabakaya mensup olan 'çiçekçi kız' Liza (Eliza) Profesör Higgins'in sözel şiddetine maruz kalır ve daha sonra ondan aldığı fonetik dersleri sonucunda toplumsal açıdan önemli bir değişim geçirir. Liza, aldığı fonetik eğitimi ve dolayısıyla dili kullanma becerisi ilerledikçe, hem toplumsal statüsünü yükseltir, aynı zamanda da yabancılaşma yaşar çünkü aldığı eğitimle sınıfının dışına düşmüş, ne ki başka bir sınıf tarafından da bütünüyle kabul edilmemiştir. Bir başka deyişle, aldığı fonetik eğitimi sonucunda Liza 'standartlaşmış', topluma uyum sağlamış, ancak toplumsal düzeyde gerçek anlamda bir yükselme gerçekleştirememiştir.

Anahtar sözcükler: Shaw, Dil, Güç, Sözel Şiddet, Konuşma Sanatı, Otoritenin Söylemi, Standardizasyon, Çağdaş İngiliz Tiyatrosu,

Abstract

Language, Education and Social Class in Bernard Shaw's "Pygmalion"

In contemporary English plays, linguistic violence contributes not only to the creation of a realistic spectacle, but also to the replacement of critical thinking by

* Bu çalışma Prof. Dr. Ayşegül Yüksel danışmanlığında hazırlamış olduğum *Verbal Violence as a Construction of Authority in Renaissance and Contemporary English Drama (Rönesans ve Günümüz İngiliz Tiyatrosunda Baskı Aracı Olarak Sözel Şiddet Kullanımı)* başlıklı doktora tezimden bir bölümdür. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı (İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2008).

** Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

automatic patterns of thought and speech. Such pre-constructed thought and speech function to re-shape, redefine and transform individuals' character and destroy their autonomy. In Bernard Shaw's Pygmalion, linguistic violence is employed to promote conformity to social order. The play illustrates the transformation of Eliza, a common flower girl, as a result of the instruction in phonetics given to her Professor Higgins. At the beginning, her non-standard Cockney accent makes her an outcast of the system and she is subjected to verbal abuse by Prof. Higgins. As Eliza's education in phonetics advances and her command of English increases, she is both empowered and alienated. Despite her success at the Embassy reception, Eliza remains a disclassed flower girl who will never be completely accepted in upper-middle class British society.

Key words: *Shaw, Language, Power, Verbal Violence, Rhetoric, Discourse of Authority, Standardization, Contemporary English Drama.*

Günümüzde şiddet, yalnız fiziksel güç yoluyla değil, sözel olarak da ortaya koyulmaktadır. Jacques Derrida'nın da belirttiği gibi, “[ç]ağımızda, gündelik dil tarafsız veya masum değildir” (1981:19)¹. Tam tersine, dil ‘egemen güç’ün değerler sistemini barındırır ve insanların dünya görüşünü belirler. Albert Einstein’ın da ifade ettiği gibi, “bilgi ve inançlarımızın büyük bir bölümü bize başkaları tarafından yaratılan dil vasıtasıyla nakledilmektedir” (1986:13). Egemen gücün belirlediği ‘sistem’, dilsel söylem vasıtasıyla otorite kurar, ‘normal’ olanı belirler ve bir tür ‘standardizasyon’ sağlar. Bu standartlar insanların yaşamını, davranışlarını ve toplum içindeki rollerini belirler. *Pygmalion*’da dil (şive ve diyalekt), sosyal konum ve kimlik arasındaki ilişki ele alınmakta ve Profesör Higgins tarafından sosyal ‘standardizasyon’ aracı olarak kullanılan eğitim olgusu tartışılmaktadır.. Eğitimin ‘standardizasyon’ süreci, dili ustaca kullananlar tarafından aynı yetiye sahip olmayan kişilere yöneltilen sözel şiddeti (manipülasyon, aşağılama ve istismar) ve dilin ayrımcılık, insanları kalıplara dökme ve yok etme gücünü ortaya çıkarmaktadır.

Pygmalion ilk kez 1913 yılında Almanya’da ve 1914 yılında İngiltere’de sahnelenmiştir. Oyunun adı Yunan mitolojisinde yaptığı mermer kadın heykeline aşık olan Pygmalion adındaki heykeltıraşa gönderme yapmaktadır. Heykele, Pygmalion’ın tanrılara yakarmaları sonucunda Afrodit tarafından hayat verilmiştir. Bu efsaneye benzer şekilde, eserde sesbilimci Profesör Higgins, ‘Cockney’ şivesiyle (Londra’nın Doğu yakasında yaşayan aşağı tabakadan insanların kullandığı İngilizce) konuşan sıradan bir çiçekçi kıza (Liza) ‘standart’ sosyal normlara uygun olarak nasıl

¹ Bu makalede kullanılan alıntılar tarafımdan çevrilmiştir. *Pygmalion* oyunundan sunulan alıntılar ise Sevgi Sanlı’ya aittir.

konusacağını ve davranacağını öğretmekte ve böylece şekilde 'yeni bir Liza' yaratmaktadır. Eserde eğitimi ve otoriteyi temsil eden Higgins'in amacı, Liza'yı görgü kuralları ve fonetik alanında eğitmek suretiyle onun Viktorya dönemi Londra'sında kabul görmesini sağlamaktır. *Pygmalion* oyunu, dil kullanımında akıcılığa, üslup özelliklerine ve diksiyona verdiği önemle geçmişin retorik geleneğinin modern bir yansımasını içermektedir.

Aristo'nun *Retorik* adlı eserinde de belirttiği gibi, "bir köylü ile eğitilmiş bir kentli, kendilerini ne aynı kelimelerle ne de aynı şekilde ifade" eder (1995: 225). Bu farklılık 20. yüzyılın başlarında daha da belirgin hale gelmiştir. Konuşma ve şive, İngiltere'de sosyal sınıfın en belirgin ve ayırt edici göstergeleri olmuştur. John Russell Brown'a göre, insanlar bu dönemde "sınıf bilincine karşı en büyük önyargılarını göstermişler, telaffuz ve şive farklılıkları insanların arasında büyük bir ayrım doğurmuştur [...]" (1985: XX). Bu bağlamda, *Pygmalion* sınıf sisteminde sosyal anlamda alt ve üst olma varsayımlarını incelemekte, konuşma farklılıklarını "sınıf özellikleri" olarak betimlemekte (Morgan, 1982: 9), bu tip sosyal normların ve değerlerin eğitim yoluyla empoze edildiğini göstermektedir.

Hem Birleşik Krallık'ta, hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde, belirli sosyal gruplar tarafından tercih edilen standart lehçeler vardır. 'Kraliçe İngilizcesi', 'Kral İngilizcesi' veya 'BBC İngilizcesi' olarak da bilinen 'standart İngilizce', genellikle 'doğru' İngilizceyle özdeşleştirilmektedir. Standart bir telaffuz bulunmasa da, en prestijli şive, genellikle BBC Ulusal Haberler gibi yayınlarla ilişkilendirilmektedir (Thomas ve Wareing, 2002: 119). Öte yandan, en yaygın 'standart dışı' bölgesel İngiliz şiveleri ve diyalektleri 'Cockney İngilizcesi', Tyne bölgesindeki Newcastle'da konuşulan 'Geordie İngilizcesi' ve 'Glaswegian İngilizcesi'dir (Honey, 1989: 2).

İnsanların konuşmaları, sadece sosyal ölçekte belirli bir bölge veya sosyal grupla ilişkilendirilmekle kalmamakta, aynı zamanda onların kullandıkları dille örtüşen "davranışlar" sergilemeleri beklenmektedir (Thomas ve Wareing, 2002:119). Örneğin, toplumun yüksek eğitim ve iyi ahlak seviyesiyle ilişkilendirilen yöneticiler, siyasetçiler, akademisyenler gibi meslek gruplarının prestijli bir diyalekt kullanmaları beklenir. Kaba diyalekt ve şive kullanımı ile de düşük ahlaki seviyeyle ilişkilendirilir ve alt sınıfa ait bir özellik olarak belirlenir. Bu nedenle, seçkin bir çevrede kabul görmek ve dışlanmamak isteyen kişilerin daha prestijli konuşma tarzlarını benimsemeleri gerekmektedir.

Bernard Shaw'un, fonetik bilimine verdiği önem, Higgins karakterini bir sesbilimci yapmasından bellidir. Sesbilimciler, sosyal sınıflaşmada açık

surette engel teşkil eden yerel diyalektlerini değiştirmekle insanların üst sınıflara geçebileceklerini düşünmekteydi. Yalnız bu ancak bir sesbilimciyle çalışarak mümkün olabilecekti. Shaw'ın sesbilimcilerin yeni bilimsel yaklaşımını coşkuyla karşıladığı çok belirgindir; çünkü böylece düzgün 'tellafuluz olgusu', bir üst sınıf 'züppeliği' olmaktan çıkarılmaktadır (Crompton, 1970: 142).

Oyunun ilk perdesi, Londra'daki çeşitli sosyal sınıflardan gelen kişileri, diyalekt farklılıklarını ve kişilerin birbirlerine karşı önyargılarını göz önüne sermektedir. Yağmur nedeniyle Covent Garden'daki St. Paul Kilisesi'nin kemeri altına sığınan kişiler, maddî durumu vasat olan orta sınıf bir aile (Bayan Eynsford-Hill, oğlu Freddy ve kızı Clara), varlıklı beyefendi (Dayı Bey - Pickering) ve sesbilimciden (Not tutan kişi - Profesör Higgins) oluşmaktadır. Opera temsilinden yeni çıkmış olan ve taksi bekleyen bu kişilere çiçekçi kız Liza menekşe satmaya çalışmaktadır.

Bayan Eynsford-Hill ve Clara, Freddy'yi taksi bulmaya gönderir. Freddy yürürken çiçekçi kıza çarpar ve onun sepetini düşürür. Kızın Cockney şivesiyle söylediği ilk sözler şunlardır: "Önüme baksana Freddy. Bana fena tosladın canım." (140) Bu konuşma tarzı Liza'yı alt sosyal sınıf içine konumlandırır ve bu düşünceyi kızın paspal görüntüsü de destekler. Bayan Eynsford-Hill, çiçekçi kızın Freddy'ye adıyla hitap ettiğini fark edince, kızın bir hayat kadını olduğundan şüphelenir. Çiçekçi kızı konuşturup içine düşen kuşkuyu doğrulamak adına ondan bir buket menekşe satın alır. Ancak kız, ona oğlunu tanımadığını söyler (141). Liza ait olduğu sosyal sınıfın iki göstergesi olan şivesi ve pasaklı görünüşünden dolayı ahlakî zayıflıkları bulunan biri olarak algılanmaktadır.

Daha sonra çiçekçi kız, çiçeklerini "Dayı Bey" (Efendi-Pickering) olarak seslendiği başka bir beyefendiye satmaya çalışır ve o beyefendi çiçek almadan kıza biraz bozuk para verir. Tam bu noktada, kalabalığın içinden bir adam, sütunun arkasında duran birinin Liza'nın sözlerini not ettiğini söyler. Bu kişinin polis memuru olduğundan şüphelenen adam, Liza'ya, Dayı Bey'in verdiği bozuk paralar karşılığında ona çiçek vermesini gerektiğini söyler. Hayat kadınlığı gibi ahlaksız bir suçlamayla yüz yüze kalmaktan korkan kız, beyefendiye önemli bir şey söylemediğini iddia eder:

(dehşetle yerinden fırlayarak) Dayı Beyle konuştumsa ne olmuş sanki? Bir kabaat mı var bunda? Çiçek satmayayım da kaldırım çiçeği mi olayım? Ben namıslı kızım bugün bugüne. Allah şaşırtmasın. Sanki ne dedim Dayı Beye, benden bi çiçek aliver, dedim. (142)

Ardından "Dayı Bey"den yardım ister: "Aman, Dayı Bey, gözünü seveyim, o dil avcısı benden şikaatçi olmasın. Yoksa efendiden bir adamla

konuştum diye sürüm sürüm süründürürler beni. Altın adım pul olur, kız adım da dul olur.” (143)

En sonunda, not tutan adam, kendisini çiçekçi kızın ‘cockney’ şivesini fonetik harflerle kâğıda geçiren bir sesbilimci olarak tanıtır. Şivesine dayanarak Lisson Grove’dan bunca yolu nasıl geldiği sorulduğunda çiçekçi kız gözyaşlarına boğularak Lisson Grove için “it bağlasan durmaz” (144) der ve kendisinin bildikleri “kızlardan” olmadığını vurgular (144). Ahlakî açıdan zayıf olarak görüldüğünün farkında olan kız, birinci perde boyunca defalarca “bildiyiniz kızlardan değilim” sözlerini tekrarlar. Konuşulanları duyan alt sınıfa mensup biri, üst sınıfın alt sınıfları adam yerine koymadıklarını iddia eder (145). Çiçekçi kız “namıma leke sürdürmem ben” derken, not tutan kişi de şivelerine göre orada bulunan kişilerin geldikleri yerleri tahmin etmeye devam etmektedir (147).

Bu noktadan sonra dil, sesbilimiyle ilintili olarak oyunun odak noktası haline gelir. Not tutan kişi, çiçekçi kızın sözel yetersizliklerinden dolayı aşağılar. Çiçekçi kız kendisine yapılan kötü muameleden dolayı ağlarken, not tutan kişi onu aşağılamaya devam eder. Çiçekçi kız diğer herkes gibi kendisinin de orada olmaya hakkı olduğunu söyler, ancak not tutan kişi farklı düşünmektedir:

Böyle berbat sesler çıkaran, bu kadar kötü konuşan bir kadının hiçbir yerde durmaya hakkı yoktur. Yaşamaya bile hakkı yoktur. Unutma, sen ruh sahibi, kendisine kutsal kelamın bağışlandığı bir insansın. Anadilin Shakespeare’in, Milton’un, İncil’in dili. Öyle karga gibi bet bet sesler çıkarıp durma. (147)

Not tutan kişinin (Higgins) dili üstün bir meziyet olarak tanımlaması, onun İngilizcenin yanlış kullanımla istismar edilmesine karşı toleransı olmadığını göstermektedir.

Liza’nın dili kullanımındaki yetersizliği, not tutan kişiyle giriştiği tartışmada üste çıkmasını engellemektedir. Not tutan kişi sonunda ilginç bir iddia atar ortaya:

Şu kaba saba konuşan, yontulmamış kız var ya, şu dili belası ömrü boyunca kaldırımlarda sürünecek sokak kızı. Şunu üç ayda düşes diye bir büyükelçilikteki baloya götürebilirim. Giderek bir leydinin oda hizmetçiliği ya da kibar bir dükkânda satıcılık gibi daha iyi İngilizce isteyen bir işe yerleştirebilirim. (147-148)

Not tutan kişi, İngilizcenin doğru kullanımını alt sınıfa ait bir kadının düşes olarak gösteriş yapmasından ziyade, iş bulmasına yardımcı olacak bir meziyet olarak görmektedir. Bu noktada, not tutan kişi ile onun

söylediklerini duymuş olan “Efendi” yada “Dayı Bey” kendilerini birbirlerine tanıtır. Efendi, *Konuşulan Sanskritçe*'nin yazarı ve Hint diyalektiği uzmanı Albay Pickering, not tutan kişi ise *Higgins'in Evrensel Alfabeti*'nin yazarı sesbilimci Henry Higgins'dir. Higgins kızın sepetine bir avuç dolusu bozuk para attıktan sonra Pickering'le birlikte “27 A Wimpole Sokağı”na gitmek için oradan ayrılır. Çiçekçi kız bu parayı Freddy'nin getirdiği taksiyi tutmak için kullanır. Fiyakalı bir şekilde, taksi şoföründen kendisini “Buckingham Sarayı”na götürmesini ister (Besbelli Higgins'in ortaya attığı iddia onu etkilemiştir). Ne ki araba kalktıktan sonra adresi kendi fakir mahallesine döndürür.

Birinci perde, dil ve sosyal sınıf sorunları, sosyal roller ve kimlik arasındaki ilişki üstüne kurulmuştur. Bir taraftan, üst sınıfın ‘standart’ İngilizce konuşan temsilcilerinin ‘standart dışı’ İngilizce konuşan alt sınıfa mensup bir insanı, yaşam koşullarını veya eğitim olanaksızlığını hiç dikkate almaksızın nasıl aşağılayabildiğini gösterir; diğer taraftan zavallı bir çiçekçi kızın hayat kadını olarak etiketlenme yada ‘otoritenin’ temsilcilerinden polisle başının belaya girebileceği korkusunu simgeler. Dahası çiçekçi kız, sosyal üst sınıfın kendisine yönelttiği hakaretler karşısında, onlarla mücadele edecek sözel güce sahip olamayışının sıkıntısını yaşamaktadır.

Çiçekçi kız “düzgün” veya “standart” şekilde konuşmasa da, dil ve erk arasındaki bağlantının içgüdüsel olarak farkındadır. Yaşam düzeyini yükseltmek için ‘düzgün’ (‘standart İngilizce’) konuşması gerektiğini kavramıştır. Bu amaçla, fonetik dersi almak için bir sonraki gün (II. Perde) Higgins'in evine gider. Higgins, bir önceki akşam yaptığı gibi, Liza'ya karşı saldırgan tavrını devam ettirir. Higgins onu görünce derhal “Hadi yollan bakalım. Seni istemiyorum” der (152). Ziyaretinin sebebini öğrendiğinde ise Pickering'e içeri “ibuyur mu edelim? Yoksa kulağından tuttuğumuz gibi pencereden dışarıya mı atalım?” diye sorar (153). Liza, zorlukla da olsa, karşısındaki iki dil uzmanına dil ve sosyal yükselme arasındaki bağlantının farkında olduğunu ifade eder. Bir çiçekçi dükkânında saygın bir iş bulmak için fonetik dersi almak istediğini söyler. İki sesbilimci, kızın ders alma teklifi karşısında şaşırılmış, aynı zamanda da etkilenmişlerdir. Pickering, birinci perdedeki Higgins'in iddiasını anımsayarak, deneyin tüm maliyetini üstlenir. Ancak Higgins'in çiçekçi kızı altı aylık süre içerisinde inandırıcı bir düşese dönüştüremeyeceğini iddia eder. Fonetikteki becerisini ispatlamak isteyen Higgins, iddiayı kabul eder ve “bu eteği çamurda sürünen köprüaltı yosmasını bir düşes yapacağım” der (155). Higgins'in Liza'nın eğitiminde kullandığı ‘sözel’ şiddet, onu hem alçaltmak için (hocanın öğrencisi üzerindeki dil zorbalığı) hem de yükseltmek (öğrencinin amacına ulaşmak için çalışmasını teşvik etmek) için kullanılmaktadır.

Bu noktadan sonra Liza'nın eğitimi başlar. Higgins, ilk olarak onun fiziksel görünüşünü ele alır. Bayan Pearce'e Liza'nın kıyafetlerinden kurtulmasını, onları "çöp tenekesine" atmasını ve ayrıca Liza'yı banyoya sokmasını, sorun çıkardığı takdirde de "dövmesini" söyler. Pickering, Higgins'i bu tip aşağılamalarla kızın duygularını incitmemesi ve dikkatli olması konusunda uyarır; ancak Higgins, kızın endişe etmeleri gereken "duyguları" olmadığını söyler (158). Bu noktada, çok incinen Liza gitmek için ayağa kalkar. Higgins onu şöyle ikna etmeye çalışır: "Çikolataları, taksileri, altınları, elmasları düşün" (159). Çikolatalara ve taksilere itirazı olmayan Liza listeye "altın ve elmaslar" eklenince, reddeder: "Altınları da, elmasları da başına çal! Ben namıslı kızım." (159). Kelimelerin, iki farklı sosyal sınıftan gelen iki birey için farklı çağrışımlar yaptığı aşikârdır. "Altın" ve "elmaslar", Higgins tarafından Liza'yı kavuşmayı düşlediği yaşam tarzı doğrultusunda kandırmak için kullanılırken; Liza tarafından ahlaksızlık göstergeleri olarak algılanmaktadır.

Niyetlerinin yanlış anlaşıldığını fark eden Pickering, Liza'ya durumu açıklamayı önerir. Bununla birlikte Higgins, kızın hiçbir şey anlayamadığını iddia ederek açıklama yapmanın gereksiz olacağını söyler:

Higgins: [...] Açıklamanın hiçbir yararı yok. Bir asker olarak bunu bilmeniz gerek. Kıza emredin yeter. Liza: Burada altı ay kalıp çiçekçi dükkânındaki kibar bir bayan gibi güzel güzel konuşmasını öğreneceksin, yediğin önünde yemediğin ardında olacak. Eline geçen parayla taksilere bineceksin, çikolatalar alacaksın. Ama kafasızlık edersen mutfağın bir köşesinde, hamamböcekleri arasında yatarsın karışmam. Mrs. Pearce de seni bir güzel pataklar. Altı ayın sonunda giyiniş kuşanış, takıp takıştırıp saltanatlı bir araba ile Buckingham Sarayı'na gideceksin. Kral senin bir leydi olmadığını keşfederse, polis seni Londra Kalesi'ne götürecektir. Orada bütün küstah çiçekçi kızlara ibret olsun diye kafan kesilecek. Kim olduğun anlaşılmasa, sana yedi sterlin altı şilinklik bir armağan vereceğiz. Bu da bir çiçekçi dükkânında işe başlaman için yeter de artar bile. Bu teklifi geri çevirirsen dünyanın en nankör, en kötü kızı sen olursun. Gökteki melekler bile ağlar haline. (160)

Bu ifade tarzı, Higgins'in diktatörce bir tavır içinde gösterir. Higgins, kendini doğru dürüst ifade edemeyen Liza'ya bir şeyler anlatmanın zaman kaybı olduğunu belirtir. Higgins'in oyunun büyük bölümü boyunca devam eden sözel saldırısı karşısında dil açısından yetersiz kalması Liza'yı çaresiz ve savunmasız bırakır. Liza kendini ifade edemediği sürece, Higgins'in gözünde hep bir "hiç" olarak algılanmaya devam edecek ve sözel şiddete maruz kalacaktır. Bayan Pearce, Liza'yı saygıdeğer bir kıza dönüştürmek için banyoya götürür. İkinci perdede Liza'nın maruz kaldığı sosyal

“hırpalanma”, kıyafetlerinin yakılması ve ona yaptırılan sıcak banyo “ruhunun ve bedeninin temizlenmesi için aşılması gereken zorluklar” anlamına gelmektedir (Berst, 1973: 205). Dış görünüşünün değiştirilmesi için atılan bu adımdan sonra, Liza’nın fonetik ve görgü kurallarıyla ilgili eğitimi başlar ve topluma takdim edileceği güne kadar aylarca sürer.

Liza’nın toplum önündeki ilk sınavı, üçüncü perdede Bayan Higgins’in misafir odasında gerçekleşir. Higgins’in annesinin beklediği misafirler, Liza’nın Covent Garden’da sağanak yağmur altında daha önce karşılaştığı Bayan Eynsford, Clara ve Freddy’dir; ancak Liza’nın şu anki fiziksel görünümü, diksiyonu ve terbiyesi önceki karşılaşmayı hatırlatmaktan çok uzaktır. Higgins, konuşmanın çerçevesini ‘sağlık sorunları’ ve ‘hava durumu’ gibi ‘zararsız’, ‘güvenli’ konularla sınırlar. Higgins’in öğrettiği standart görgü kurallarını ve dili ‘taklit ettiği’ sürece her şey iyi gider. Ancak, bir ara ağızından kaçırıldığı Cockney jargonuyla, teyzesinin nasıl pisi pisine “halledildiğini” (öldürüldüğünü) söylemesiyle birlikte çerçevenin dışına taşar ve sınavda başarısız olur. Freddy, Liza’ya çıkışta parktan yürüyüp yürümediğini sorduğunda ise Liza kabaca: “Yürümek mi, ulan bok mu var yürümekte” şeklinde cevap vermesiyle durum daha da kötü bir hal alır (178). Higgins bu konuşmayı üst-orta sınıfın benimsediği “yeni bir hoşbeş” şeklinde açıklar. Ayrıca, Clara moda olarak açıklanan Liza’nın “yeni hoşbeş”ini kullanmaya istekli görünürken Freddy ise Liza’nın güzelliğinden ve değişik hallerinden etkilenir.

Her şeye rağmen, Liza’nın ‘gafları’ Bayan Higgins’in gözünden kaçmaz. Misafirler gittikten sonra Higgins, Bayan Higgins ve Pickering Liza’nın kobay olarak kullanıldığı deney hakkında konuşurlar. Bayan Higgins, Liza’nın yüzeysel olarak bir gelişim gösterdiğini, ancak, “söylediği her cümlede” kendini ele verdiğini ifade eder (180). İki ses bilimciyi, canlı oyuncaklarıyla oynayan bir çift bebek olmakla suçlar. Higgins karşı çıkar, Liza’yla ilgili tecrübesini ve onun neyi temsil ettiğini şöyle açıklar:

Oynamak mı? Bu üstüme aldığım en çetin iş. Sakın bu konuda aldanmayınız anneciğim. Bir insana yepyeni bir dil kazandırarak onu yeniden yaratmak korkunç ilginç. Böylece bir sınıfı başka bir sınıftan, bir kulu başka bir kuldan ayıran uçurumu kapatmak. (181)

Higgins, dil ve eğitimin, insanların değiştirilmesi ve sınıf farklılıklarının kaldırılması bakımından önemini vurgulamaktadır. Ne ki sınıf farklılıklarını yok etmek düşünüldüğü kadar kolay değildir. Higgins ve Pickering, oluşturmaya çalıştıkları dönüşümün Liza’nın üzerindeki nihai etkisini öngöremedikleri için, zamanlarını Liza’ya oyuncak bebek gibi ders vermek, onu giydirmek ve “yeni Liza’lar keşfederek” geçireceklerini belirtirler (181).

Buna ek olarak, deney tamamlandığında “tüm avantajları”nın onun yanına kar kalacağını ve “kendi yoluna” gidebileceğini belirtirler. Bayan Higgins ise, Liza'nın hanımefendi statüsünde çalışamayacağını ve buna ek olarak da bir “hanımefendi geliri” bulunmadığından sefalete sürükleneceğini ifade eder (183). Pickering ve Higgins bu konuşma üzerine Liza'ya uygun kolay bir iş bulabileceklerini ileri sürerler.

Liza'nın dersleri altı ay sürer ve ardından Higgins ve Pickering onu elçilik balosuna götürürler. Liza'ya verilen eğitim, Higgins ve Pickering'in beklediği şekilde sonuç verir ve diğer misafirler gibi Büyükelçi'nin eşi de Liza'dan çok etkilenir. Liza kendisini Londra sosyetesine bir düşes olarak kabul ettirmiştir.

Dördüncü perde, Higgins, Pickering ve Liza'nın elçilikteki partiden sonra Higgins'in evine dönmeleriyle başlar. Pickering başarısından dolayı Higgins'i kutlar ve Higgins de işi bittiği için “tanrıya” şükreder (98). Diğer taraftan Liza, sessiz bir tavır takınmıştır. Oyunun bu en can alıcı dönüm noktasında, olay dizisi içinde o noktaya kadar olup bitenlerin genel değerlendirmesini yapmak faydalı olacaktır. Öncelikle dil, Viktorya dönemi toplumu veya ‘çevre’inde kabul edilen adab-ı muaşeret ile ilişkili bir “görgü kuralı” olarak sunulmuştur. Bu yüzden, dili düzgün biçimde kullanamamak, sınıf atlamaya büyük bir engel olarak görülmektedir. Liza, büyük ölçüde doğru dil becerilerinin kullanımını ön gören geleneksel İngiliz elitizminin (seçkinciliğinin) dışında konumlandırılmaktadır. Higgins ve Pickering'in amacında Liza'yı bu seçkinci tavır doğrultusunda eğitmektir.

Ancak oyunun geri kalanı, Liza'nın, dille ilgili farkındalığı arttıkça, hem kişisel güç kazandığını hem de yalnızlaştığını göstermektedir. Higgins'le yalnız kaldığı aşamada, Liza eğitimcisine, daha önce Bayan Pearce ve Bayan Higgins tarafından dile getirilen yaşamsal soruyu sorar: “Ben ne olacağım? Benim halim ne olacak” (187). Liza için artık odak noktası balodaki başarısı değil, gördüğü eğitiminin onu getirdiği son ‘tikanma’ noktasıdır. Higgins'in ona prestijli ‘standart’ diyalekti konuşmayı öğretmesinden sonra, artık eskisi gibi yaşamına geri dönemeyeceğini fark etmiştir.

Liza'nın dil ve toplum bağlamındaki farkındalığı arttıkça, yaşamı algılayışı da değişmiştir. Bu yüzden, Higgins'in Liza'ya verdiği fonetik eğitimi başlangıçtaki amacını çoktan aşmış ve Liza ‘normal’ sayılana entegre olmuş bir deneğe dönüşmüştür. Başlangıçta yaşam koşullarını iyileştirmek için yola çıkan Liza, yalnızca bu temel motivasyonu aşmakla kalmamış, onun eğitim yoluyla dil becerilerinin geliştirilmesi süreci, geçmişteki çiçekçi

kızın hiç beklenmedik şekilde geç dönem Viktorya toplumunun klişeleri açısından ‘standartlaşmasına’ ve ‘normalleşmesine’ neden olmuştur.

Higgins, Liza’ya bir evlilik ayarlamayı önerir. Bu teklif, Liza tarafından derhal reddedilir: “Orada [Covert Garden] çiçek satardım, kendimi değil. Şimdi beni kibar bir bayan yaptınız. Satacak başka bir şeyim kalmadı.” (189). Oyunun bu aşaması, Higgins’in duyarsız tutumuna tepki gösteren Liza’nın eğiticisiyle artık rahatca tartışabildiğini, dahası ona başkaldırdığını gösterir. Ne ki, Higgins’in ve kendisinin farklı dünyaların insanları olduklarını ve hep öyle kalacakları gerçeğide yavaş yavaş Liza’nın bilincine yerleşmektedir.

Liza artık Higgins’e patronuymuş gibi davranmakta ve aralarındaki sınıf farklılığını vurgulayan resmi bir tutumla konuşmaktadır: “Özür dilerim. Ben adi, cahil bir çiçekçi parçasıyım. Haddimi bilmem gerek. Bizim gibi ayaktakımı ile sizin gibi beyler arasında bir duygu alışverişi olamaz.” (190) Liza’nın sergilediği bu tutum Higgins’in öfkelenmesine ve onu nankörlükle suçlamasına sebep olur: “bin bir güçlkle edindiğim bilgileri, senin gibi kalpsiz bir sokak sürtüğüne harcadığım, seni evime, ocağıma soktuğum için Allah asıl beni kahretsin.” (191). Kendi açılarından ikisi de haklıdır. Shaw’un oyun boyunca yürüttüğü tartışmayı şu yada bu biçimde sonuçlandırma gayreti içinde değildir. Yazarın amacı, sergilediği tartışma bağlamında bir düşünce platformu oluşturmaktır, soruna çözüm bulmak değil...

Higgins’in hışımla odadan çıkmasından sonra, eşyalarını toplayarak evden ayrılan Liza onun yolunu bekleyen Freddy ile karşılaşır. Oyunun son perdesi Bayan Higgins’in evinde geçer. Higgins Pickering’le beraber annesini ziyarete gelmiştir. Bayan Higgins, oğluna terbiyeli olmaya söz vermesi halinde geceyi konuğu olarak geçirmiş olan Liza’nın aşağı geleceğini söyler. Liza, bir süre sonra Viktorya dönemi hanımefendisi edasıyla onlara katılır. Higgins’in, Liza’nın kendisi tarafından öğretilen rolü oynadığını söyleyerek tepki göstermesi, Liza’ya verilen eğitimin ‘standartlaştırıcı’ ve ‘normalleştirici’ olduğunu gösterir:

Bırakın da kendi konuşsun anne. Acaba kafasında benden öğrenmediği bir tek düşünce, ağzında benden kapmadığı bir tek söz var mı? Covert Garden’daki ıspanaklar, ezik lahana yaprakları arasında bulup var ettiğim bu yaratık, şimdi kalkmış da hanımefendilik taşıyor bana. (200)

Higgins’in ifadesine göre, dil eğitimi yoluyla empoze ettikleri haricinde, Liza’nın şahsî fikirleri olması imkânsızdır. Ancak Shaw, Liza’nın aldığı eğitimin orta sınıf toplumunun kurallarına körü körüne uyulmasını gerektirecek bir beyin yıkama olmadığını açıkça gösterir. Liza, oyunun

başındaki gibi “isyankar” özelliklerini koruduğu için bu süreçlerin tipik ürünü olmaktan uzaktır.

Bayan Higgins'in misafir odasındaki karşılaşma, oyunu Higgins ve Liza arasındaki sözlü düello ile sonlandırır. Ulaştığı garip statü içinde kapana kısılmış gibi kıvranan Liza, Higgins'e ona verdiği eğitimle bağımsızlığını çaldığını ve onu köleleştirdiğini söyler: “Keşke çiçek sepetime dönebilsem. [...] Dünya vız gelirdi. Bağımsızlığımı aldınız elimden. Süslü püslü giyinsem de bir köleyim şimdi.” (208). Liza'nın Freddy'le evleneceğini söylemesi Higgins için bardağı taşıran son damla olur. Yarattığı esere (Liza), Freddy gibi özelliksiz ve sıradan bir genci layık görmemektedir. Ne ki, durum çözümsüzdür ve Liza zaman içinde gerçekte Freddy ile evlenecek ve bir çiçekçi dükkanı açacaktır.

Bu son, ne Higgins, ne de Liza için yeterince mutlu bir son sayılabilir. Liza, eski ve yeni iki hayat tarzı arasında sıkışmıştır. Hikaye boyunca fonetik standardın savunucusu ve temsilcisi olan Higgins'in denetimi altında, Liza bir 'normalleşme' sürecinden geçmiştir ve bunun sonucunda tam olarak hiç bir sınıfa ait olmayan, tanımlanabilir bütün sınıfların dışına düşmüş bir kişi haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

ARISTOTLE. (1995) *Treatise on Rhetoric*. (Çev.Theodore Buckley). New York: Prometheus Books.

BERST, Charles A. (1973). *Bernard Shaw and the Art of Drama*. Urbana: University of Illinois Press.

- BROWN, John Russell (1986). "Words and Silence". *Harold Pinter: The Birthday Party, The Caretaker, The Homecoming*. London: Macmillan, 87-99.
- CRAWFORD, Fred D. (1993) "Shaw's British Inheritors". *Shaw and Other Playwrights*. (Haz. John A. Bertolini). Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 101-111.
- CROMPTON, Louis (1970). *Shaw the Dramatist*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- DERRIDA, Jacques (1981). *Positions*. Trans. Alan Buss. London: Athlone Press.
- DUKORE, Bernard F. (1973) *Bernard Shaw, Playwright Aspects of Shavian Drama*. Columbia: University of Missouri Press.
- EINSTEIN, Albert (1986). *Ideas and Opinions*. New York: Crown Publications.
- FOUCAULT, Michel (1977). *Discipline and Punish: The Birth of Prison*. (Çev. Alan Sheridan). London: Penguin Books.
- - -. (1991). *The Foucault Reader*. (Haz. Paul Rabinow). London: Penguin Books.
- - -. (1973) *Madness and Civilization*. New York: (Çev. Richard Howard). Vintage Books.
- - -. (1990). *The History of Sexuality: The Use of Pleasure*. (Çev. Robert Hurley). New York: Vintage Books.
- - -. (1998) *The History of Sexuality: The Will to Knowledge*. (Çev. Robert Hurley). London: Penguin Books.
- - -. (1998) *Aesthetic, Method, and Epistemology*. (Çev. Robert Huxley). New York: The New York Press.
- GIBBS, A. M. (1983) *The Art and Mind of Shaw*. Macmillan: Gill and Macmillan.
- HONEY, John (1989). *Does Accent Matter? The Pygmalion Factor*. London: Faber and Faber.
- MORGAN, Margery M. (1992) *Bernard Shaw II: 1907-1950*. Berkshire: Profile Books.
- REYNOLDS, Jean (1999). *Pygmalion's Wordplay: The Postmodern Shaw*. Gainesville: University Press of Florida.

RUSINKO, Susan (1989). *British Drama 1950 to the Present*. Boston: Twayne Publishers.

SHAW, Bernard (1957). *Pygmalion*. Harmondsworth: Penguin Books.

- - -. (2004). *Bernard Shaw Dört Oyun*. (Çev. Sevgi Sanlı). İstanbul: Kültür Yayınları.

THOMAS, Linda and Shan WAREING. (1999) *Language, Society and Power: An Introduction*. London: Routledge.

